چەند سەرنجێک سەبارەت بە سیستەمی پەروەردەی وڵاتی سوئێد

تایر عەلیار

دیاردەیەکی بەرچاوی سیستەمی فێرکردن و پەروەردەی وڵاتی سوئێد مافی خوێندنی زمانی دایک بۆ منداڵی بیانی لە قوتابخانەکانی ئەو وڵاتەیە. ئەو شاگردانەی کە لە وڵاتانی دیکەڕا هاتوونە سوئێد و زمانی دایکیان سوئێدی نییە مافی ئەوەیان هەیە دەرسی زمانی دایکیی خۆیان هەبێ و بیخوێنن و بۆ ئەو مەبەستە کۆمۆنەکان مامۆستای ئەو زمانانە دادەمەزرێنن و ئەو مامۆستایانە دەرس بەو منداڵە بیانییانە دەڵێن بەو شەرتەی لە قوتابخانەکە لانی کەم پێنج شاگردی هاوزمان هەبێ کلاسەکە بۆ فێرکردنی ئەو زمانە دابین دەکرێ.

سیستەمی پەروەردەی وڵاتی سوێد یەکێک لە مودێرنترین و سەرکەوتووترین سیستەمەکانی پەروەردەیە کە نێوبانگی جهانیی هەیە و لە ڕەدەی سەرەوەی ئەو سیستەمە فێرکارییانەدا دەژمێردرێ کە پلەی هەرە بەرزی لە ئەمری فێرکاریدا بۆخۆی مسۆگەر کردووە و کۆمەڵێک لە وڵاتانی دیکە تەنانەت وەکوو نموونە ڕەچاوەی دەکەن و هەوڵ دەدەن بەشێک یا هەمووی بەکار بێنن.

بە گوێرەی یاسای بنەرتیی وڵاتی سوێد خوێندن بۆ هەموو ئەو منداڵانەی لەو وڵاتە دا دەژین لە تەمەنی ٦ تا ١٦ ساڵی ئیجباری و بە خۆراییە. بە دایک و باب نییە بڕیار بدەن منداڵەکە بخوێنێ یا نەخوێنێ؛ بەڵکوو یاسا ئەو مەسەلەیەی ڕوون کردۆتەوە و لە سەری ساغ بۆتەوە. لەو ماوەی ١٠ ساڵەدا تێچووی خوێندن ناکەوێتە سەر شانی دایک و باب، بەڵکوو بە گوێرەی نۆرمێکی دیاریکراو دەوڵەت وەستۆی دەگرێ. ئەو یاسایە هەموو منداڵی سوێدی یا بیانی تەنانەت ئەو منداڵانەش تازە هاتوونە ئەو وڵاتە و تا ئێستا ئیجازەی نشتەجێ بوونیان نیە دەگرێتەوە. نەبوونی ئیجازەی نشتەجێ بوون نابێتە هۆی بێبەش بوونی منداڵ لە پەروەدە و فێرکاری و ئەوەڵین کارێک کە بۆ منداڵی تازە هاتوو دەکرێ دیتنەوەی جێگا بۆ منداڵەکەیە لە قوتابخانەیەکی ئەو شارەی منداڵەکەی لێ دەژی. بەڵام بۆ گەورەساڵ تا ئیجازەی نشتەجێ بوون وەرنەگرێ ناچێتە قوتابخانە.

لە تەمەنی ١٦ ساڵ بەولاوە ئیجباری خوێندن نامێنێ و شاگرد بە ڕاوێژ دەگەڵ دایک و باب و(ڕێنوێنیکاری خوێندن و بازاڕی کار) کە لە هەموو قوتابخانەکان هەیە، ڕێبازی داهاتووی خوێندنی خۆی دیاری دەکا. یەک لە ئەرکەکانی ئەو ڕێنوێنیکارە لە قوتابخانە ئەوەیە زانیاری بە شاگرد بدا لە بازاڕدا چ شوغڵێک خوازیاری زۆرە و لە چ ڕێگایەکەوە زووتر پیاو دەستی دەگاتە ئەو کارەی بۆی خوێندووە. مەبەست لەو ڕێنوێنییانە ئەوەیە شاگرد وەدوای ڕشتەیەک نەکەوێ کە دوای تەواو کردنی خوێندن، بێکار بمێنێتەوە و تواناییەکانی بۆ خزمەت بە کۆمەڵگا بە فیڕۆ بچێ و وڵاتیش لە تواناییەکانی ئەو بێبەش بێ. لە ڕاستیدا فەلسەفەی فێرکاری و پەروەردە لەو وڵاتە بەهێز کردن و پەروەردە کردنی ئینسانەکان بۆ خزمەت بە خۆی و کۆمەڵگایە. ئەو شاگردانەی ڕێگای خوێندنی باڵا هەڵدەبژێرن، کۆمونەکان پێویستییەکانیان بۆ دابین دەکەن و بە گوێرەی یاسای تایبەت، یاریدەیان دەکەن. هەروەها لە ناوەندی خزمەتگوزاریی فێر کردن وبارهێنانەوە پشتیوانیی ماڵی دەکرێن تا ئەو کاتەی لە خوێندن دەبنەوە.

ساڵی خوێندن بە دوو تێرمی جیاواز دابەش دەکرێ. تێرمی پاییز و تێرمی بەهار. تێرمی پاییز لە ئاخری مانگی ئاگوست دەست پێ دەکا تا نیوەی مانگی دیسامبر و تێرمی بەهار لە نیوەی مانگی جانیوێری دەست پێ دەکا تا نیوەی مانگی جون. لە مابەینی ئەو دوو تێرمەدا تەعتیلاتی یول هەیە کە لە نیوەی مانگی دسامبرەوە دەست پێ دەکا تا ئەوەڵی مانگی جانیوێری هەروەها تەعتیلاتی هاوینی هەیە کە لە نیوەی مانگی جونەوە دەست پێدەکا تا نزیک ئاخری مانگی ئاگوستی.

منداڵ لە تەمەنی یەک ساڵییەوە مافی ئەوەی هەیە بچێتە باغچەی ساوایان و تا تەمەنی ٦ ساڵی لەوێ پەروەردە دەکرێ و دوای ٦ ساڵی دەچێتە کلاسی پێش قوتابخانە. منداڵ لە باغچەی ساوایان لە ڕێگای دەرس پێ کوتنەوە پەروەردە ناکرێ بەڵکوو لە ڕێگای کایەی فێرکردن و کایە دەگەڵ کردنەوە شتی فێر دەکەن و ئەو مێتۆدەش پاش ساڵها لێکۆڵینەوە و وردبوونەوە لە سەر ئەوەی منداڵ لە باغچەی ساوایان دەرسی پێ بکوترێ باشترە یا کایە بکا، هەڵبژێردراوە.

ئاکامی لێکۆڵینەوەکان ئەوە بوو کە لە ڕێگای کایەوە شتی فێر بکرێ و پەروەردە بکرێ. بۆ وێنە منداڵێک کە لەگەڵ چەند منداڵی دیکە هەرکام ڕۆڵێک لە کایەکەدا وەستۆ دەگرن، بۆ بەڕێوە بردنی ڕۆڵەکەی خۆیان بیر دەکەنەوە، هـەوڵ دەدەن ڕۆڵەکەیـان بـە دڵی خۆیان ئەنجام بدەن، هەوڵ دەدەن بۆ سـەرکەوتنی ڕۆڵەکەیـان یاریـدە بدەن و وەربگـرن و..... بەوجۆرە زۆر لایەنی کەسایەتییان لە پێناوی ڕۆڵەکەیانـدا ئاکتیو دەبـێ و بەهێزتر دەبن. منداڵ لە باغچەی سـاوایان عادەت بە گیانی یەکسـانی دەگرێ چونکە ئیمکاناتەکە وەک یـەک بۆ کچ و کـوڕ و منداڵی دایک و بابی دارا و نەدار بە کار دەهێندرێ و لە پەروەردە و ڕاهێنـان و فێر کردندا فەرقیان پێ ناکەن. ئـەو ڕەوتە تا ئاخری خوێندن لە دواناوەندی بێ دانانی فەرق و جیاوازی بەردەوامە.

فێرکاری و پەروەردەی ڕەسمی لە دەورەی سەرەتاییەوە دەست پێدەکاو لە دواناوەندی و زانکـۆدا تەکمیل دەکرێ.هاوکات دەگەڵ ئەو فێرکاری و پەروەردە ڕەسـمیەدا فێرکردن لە قوتابخانەی ئازاد و خوسوسیشـدا هەیە و زۆرشوێنی فێرکاریی دیکەش کە قوتابخانەی باڵای خەڵکی پێدەڵێـن لەو بوارەدا چالاکن. هەروەها یەکیەتیەکانی فێرکاری هەن و زۆر شـیرکەت و دامەزراوەی خوسوسی هەن کە ئەرکی فێرکاری و پەروەردە بەڕێوە دەبەن.

فێرکردن لە وڵاتی سـوئێد لـە قۆناغی سـەرەتاییدا لە سـاڵی ١٢٠٠ی میلادیەوە ڕەسـمیەتی پەیدا کردووە. ئەوکات خوێندن تەنیا ۴ سـاڵ بووە. لەسـاڵی ١٨٠٠ بەولاوە شکڵ و شێوەی قوتابخانە و فێرگە ئاڵوگۆڕی کـردووە و سـاڵی ١٩٣٦ خوێندن ئیجباری کـراوە و دەورەی خوێندنـی ئیجباری بۆتە ٧ سـاڵ و سـاڵی ١٩٥٠ بۆتە ٨ ساڵ، بەڵام دیسـانیش ئەوە کۆتایی ئاڵوگۆڕەکان نەبوو چونکە سـاڵی ١٩٧٢ بوو بە ٩ سـاڵ. ئێستا لە مانگی جانیوێری سـاڵی ٢٠١٨ ڕا کلاسی پێش قوتابخانـەش بۆتە ئیجباری و باغچەی سـاوایانیش بۆتە بەشـێک لە سیسـتەمی قوتابخانە و لە ساڵی ١٩٩٨ ڕا باغچەی ساوایان پلانی فێرکردنی دارێژراوی سەراسەریی هەیە و ئامانـج لە فێرکردنەکان و ڕادەی فێر بوون لە هەر سـاڵێکدا، ساڵ بە ساڵ ئاستی خۆی بۆ دیـاری کراوە. خوێندن لـە دواناوەندی لە سـاڵی ١٦٠٠ەوە و فێرکردنی ئاکادمیک لەو کاتەوە کە زانکۆی ئوپسـالا دروست کرا یانی لە ساڵی ١٤٧٧ەوە دەستی پێ کردووە. پرسەکانی سەبارەت بە فێر کردن و بار هێنان لــە ژێر چاوەدێریــی دیپارتمانی فێرکردن و بارهێناندا تاوتوێ دەکرێ.

دەورەی سـەرەتایی خوێندن لە حاڵی حازردا ١٠ ساڵە و بەوشێوەیە دەچێتە پێشێ. منـداڵ کە بوو بە ۶ سـاڵ، کلاسـی پێش قوتابخانە دەسـت پێ دەکا و تا کلاسـی ٣ تەواو دەکا خوێندنی بنەرەتیی سەرەتاییە و لە کلاسی ۴ تا ۶ خوێندنی نێونجیی سەرەتاییە و کلاسی ٧ تا ٩ کە تەواو دەکا خوێندنی باڵای سەرەتاییە. لە قۆناغی قوتابخانەی سەرەتاییدا شـاگرد مێژوو، کۆمەڵناسـی، بیولۆژی و زۆر دەرسـی دیکە دەخوێنێ هەروەها هێندێک دەرسـی بە کـردەوە وەکوو شـێوەکاری و نەقاشـی، کاری دەستی، و مۆسـیقای فێر دەکرێ. دوای ئەوەی منداڵ کلاسـی ٩ یان تەواو کـرد زۆربەیان دەچنـە دواناوەندی و سێ سـاڵ لە قۆناغی دواناوەندی دەخوێنن. لە دواناوەندی شـاگرد دەسـتی ئاواڵەیە چ ڕشتەیەک دەخوێنێ. بەڵام هەر دەست ئاواڵە بوونیش بەس نیە بەڵکوو ئەگەر مەسـەلەن لە داهاتوودا لە بەشـی تکنیـک دەخوێنێ، دەبێ لەکلاسـەکانی ٧،٨،٩، لەودەرسـانەی کە بەشـی تکنیک دەگرنەوە بە نمرەی باش قەبووڵ بووبێ و بۆ خوێندنی بەشـی تکنیک پایەی دەرسـیی باشـی هەبێ دەنا لە هیچ قوتابخانەیەک لەو بەشە وەرناگیرێ.

بۆ خوێنـدن لە قۆناغی دواناوەندی دەبێ

کارنامــەی قەبوولــی کلاســی ٩ ت پێ بێ هەروەها لە کلاسی ٩، ڕێنوێنیکاری خوێندن وبازاڕی کارت لە ڕشتەی خوێندنی داهاتووت ئاگادار کردبێ بۆ وەی بە گوێرەی نمرەکانت، شایستە بوونت دەداتێ کە لە بەشی دڵخوازت بتوانی وەرگیرێی یا نا؟ ئەگەر لە یەک یا چەند دەرســدا کەم و کوورییەکت هەبێ کلاسی تایبەتیــت بــۆ دادەنێن کە خاڵــە کزەکانت بتوانی تا کۆتاییی کلاسی ٩ پڕ کەیەوە.

دەورەی دواناوەندی لە وڵاتی سوئێد سێ ساڵە و خوێندن لە دواناوەندی دوو مەسیری هەیە یەکیان ئەوەیە کــە دوای تەواو بوونی دواناوەندی یەکســەر دەچیــە بازاڕی کارەوە و لە ماوەی ســێ ســاڵی دواناوەنــدی ئەو دەرسانە دەخوێنی کە پێوەندییان بە شوغڵی داهاتووتەوە هەیە و بەتەواوی بۆکار ئامادەت دەکا. دووهەم مەســیر ئەوەیــە کە بتهەوێ دوای دواناوەندی یەکســەر نەچیــە بازاڕی کارەوە، بەڵکوو بچــی خوێندنی باڵا لە زانکۆ بخوێنی. ئەوکات لەو سێ ساڵەی دواناوەندیدا ئەو دەرسانە دەخوێنی کە ئامادەت دەکا بچیە زانکۆ و بەتایبەت ئەو دەرســانە دەخوێنی کە پێوەندییان بە بەشــی خوێندنــی زانکۆتەوە هەیە.

بــۆ وەی لــە دواناوەندی لە یــەک لەو دوو مەســیرە وەربگیرێــی دەبــێ هێندێک مەرجــی تایبەتی تێپەڕێنی. بــۆ وێنە ئەگەر بتهەوێ لە دواناوەندی لە مەســیری بازاڕی کاردا بخوێنی، دەبێ کارنامەی کلاســی٩ ت نیشــان بدا لانی کەم لە ٨ دەرسی ئەسڵیی پێوەندیدار بە بەشــی خوێندنی دواناوەندیت قەبووڵ بووی. لەو ٨ دەرســە سێ دەرسیان هەمیشــە و بۆ هەر بەشێک بێ، دەرسەکانی ڕیازی، زمانی ســوئێدی و زمانی ئینگلیسیە. پێنج دەرســەکەی دیکە دەتوانێ شتی دیکە بێ. ئەگەر بتــەوێ لە مەســیری خوێندنی زانکۆدا بچیە دواناوەندی و دوای دواناوەندی لــە زانکۆ لــە خوێندن بــەردەوام بی، دەبێ کارنامەی کلاسی ٩ ت نیشان بدا لانی کەم لە ١٢ دەرســی پێوەندیدار بەو بەشــەی لە زانکۆ دەتهەوێ بیخوێنی قەبووڵ بووی و لەو ١٢ دەرسە، سێ دەرسیان هەمیشە و بۆ هەر بەشــێکی خوێندن لە زانکۆ بێ، دەرسەکانی ڕیازی، زمانی سوئێدی و زمانی ئینگلیسیە.

ئەگەر شــاگردێک دەورەی دواناوەندیی تەواوکرد و نمرەکانی نەگەیشتە ئەو ڕادەیەی لــە زانکۆ وەربگیرێ و تەمەنی لە ٢٠ ســاڵ زیاتربێ، دەبێ دواناوەندیی ئاســایی بە جێ بێڵێ و لە دواناوەندیی تایبەتی گەورەســالان درێژە بــە خوێندن بــدا و نمرەکانی بەرێتە سەرێ و ئەوکات بچێتە زانکۆ.

لــە گــوزەری زەمانــدا شــێوەی دانی کارنامــەی قەبووڵیــش ئالوگــۆڕی کردووە. پێشتر بەشــی زۆری بە دانی پیتێکی ئەلفبا، ڕادەی شایســتەبوونی شــاگردیان لە دەرسە جۆراوجــۆرەکان دا دەستنیشــان کــردووە. جاری واش بووە بە ژمارەیەکی ڕیازی ڕادەی شایســتە بوونەکەیان دیاری کردووە. بۆ وێنە ژمارەی یەک تا پێنج. ژمارەی پێنج باشترین نمرە بووە. لە ســاڵی ١٩٦٠ ڕا کارنامەیان بە ڕەفتاری شــاگردەکەش دەدا. ئەو شێوەیەی ئێســتا بەکار دەهێندرێ لە ساڵی ٢٠١١ ڕا داهێندراوە و لەوەدا پیتی ف ســەرنەکەوتنە و پیتی ئێ قەبــووڵ بوونە و لە ئێ ڕا بەرەو آ، ڕادەی شایســتە بوونەکە دیاری دەکا. لە تێرمی پایزی ســاڵی٢٠١٢ ڕا وای لێ هاتووە شــاگرد دەبێ لە کلاســی ٦ ڕا هەموو ساڵێ کارنامــە وەرگرێ، پێشــتر لە کلاســی ٨ ڕا کارنامەیان بە شــاگرد دەدا. پێش کلاسی ٦ کارنامە پێویســت نیە و بڕیاری ماموســتاکە گرینگە بۆ دیاریکردنی ڕەدبوونەوە یا قەبووڵ بوون. لە ڕاستیدا لەو قۆناغەی خوێندندا ڕەد بوونەوەی تێدا نیە.

خوێندن و فێرکردن لە ســوئێد بە زمانی ســوئێدییە کــە زمانێکــی ئورووپاییە و لە زمانەکانی نوروێــژی و دانمارکی و هۆلەندی

زۆر نزیکە وشـــەی ئاڵمانیشی زۆر تێدایە. لە سوئێد پێنج زمانی ڕەسمی هەیە کە بریتین لە سوئێدی، فینلاندی، سامی، ڕۆمی، و ئیدیش. بەڵام بۆ هاســان کردنەوەی پێوەندی گرتن و ڕەوتـــی فێرکـــردن و بارهێنان، بە تەوافوق و تەفاهوم زمانی ســـوئێدییان بۆ خوێندن و فێرکردن وەک زمانی (معیار) هەڵبژاردووە و بۆ موکاتباتی ئیداریش بەکاری دێنن. لە زۆر جێگای دیکەی دنیاش کـــە فەرزمانن وەک ئەمریکا کە ٣٠٠ زمانی تێدایە و لە یاسـای بنەڕەتیدا زمانی ڕەســـمی دیـاری نەکراوە و مەحدوودیـــەت بۆ هیچ زمانێـــک نیە زمانی ئینگلیسییان وەک زمانی معیار هەڵبژاردووە و بــۆ خوێنـــدن و فێـــرکاری و بارهێنان و موکاتباتی ئیداری بە کاری دێنن.

دیاردەیەکـــی بەرچـاوی سیســـتەمی فێرکردن و پەروەردەی وڵاتی ســـوئێد مافی خوێندنـــی زمانی دایک بـــۆ منداڵی بیانی لە قوتابخانەکانی ئەو وڵاتەیە. ئەو شـــاگردانەی کە لـــە وڵاتانی دیکـــەرا هاتوونە ســـوئێد و زمانی دایکیان ســـوئێدی نییە مافی ئەوەیان هەیە دەرســـی زمانی دایکیـــی خۆیان هەبێ و بیخوێنـــن و بۆ ئەو مەبەســـتە کۆمۆنەکان مامۆســـتای ئەو زمانانـــە دادەمەزرێنن و ئەو مامۆســـتایانە دەرس بـــەو منداڵـــە بیانییانە دەڵێن بەو شەرتەی لە قوتابخانەکە لانی کەم پێنج شـــاگردی هاوزمان هەبێ کلاسەکە بۆ فێرکردنی ئەو زمانە دابین دەکرێ. کوردەکان یەک لەو نەتەوانەن کە لەوڵاتی خۆیان بێجگە لە (هەرێمی کوردســـتان) مافی خوێندن بە زمانـــی دایکییان نیە بەڵام لەوســـەری دنیا دوور لە وڵاتی خۆیان لە وڵاتی ســـوئێد، ئەو مافەیان بۆ دەستەبەر دەکرێ.

ئەوشـــاگردە بیانییانـــەی دەیانەوێ بچنە دەورەی دواناوەندییـــەوە، بەگوێرەی ڕێبازێکی بۆ خوێنـــدن هەڵیانبـــژاردووە دەبێ ٨ یا ١٢ دەرســـیان بە ســـەرکەوتوویی تێپەڕاندبێ تا لە بەشـــی دڵخوازی خۆیـــان وەربگیرێن، ئەو مافەیـــان هەیـــە یەک لەو ٨ یا ١٢ دەرســـە، دەکرێ دەرسی زمانی دایک بێ. هێندێک لە دایک و بابی منداڵە کوردەکان منداڵەکەیان بۆ بەشداربوون لە دەرسی زمانی کوردی هان نادەن و دەڵێـــن منداڵەکە ئەوە تا بە کوردی دەزانێ قسە بکا و ئەوە بەســـە، لە ئورووپا لەوە زیاتر زمانی کوردی پێویست نییە؛ بەڵام بەرپرسانی فێرکردن و پەروەردەی وڵاتی ســـوئێد دەڵێن منداڵ هەتا زانیاریی لە سەر زمانی دایک زیاتر بـــێ و قووڵتر و بەرینتر زمانی دایکی بزانێ بۆ فێر بوونی زمانی دیکە و زیرەکی لە خوێندندا تواناییی زیاتر دەبێ. موشکلێکی دیکە ئەوەیە ئەو ماتریالەی مامۆســـتاکانی زمانی کوردی بۆ فێرکردنـــی ئەو زمانە لە قوتابخانەکان بەکاری دێنـــن، وەک یەک نییـــە و جیاوازییان زۆرە بۆیە منداڵـــەکان ڕادەی زانســـتی کوردییان پەیوەندیی بە ناوەڕۆکی ماتریالەکەوەیە کە بە داخەوە هاوئاست نین.

ئاخر شتی کە پێویستە باسی بکەم لە بارەی خزمەتگوزاریی لەشســـاغی و سڵامەتییەوەیە. لە قوتابخانە ئـــەو خزمەتگوزاریانە بۆ هەموو شاگردێک تا تەمەنی ٢٠ ساڵی بە خۆڕاییە. پەرستار و پزیشکی قوتابخانە ئەو ئەرکە بەڕێوە دەبەن و چۆنیەتیی لەشســـاغی و سڵامەتی و ڕەوتـــی گەورە بوونی شـــاگرد دەخەنە ژێر چاوەدێرییەوە. ئەو چاوەدێرییانە بە مەبەستی پێشـــگرتن لە نەخۆشـــییە، بۆیە بە گوێرەی بەرنامەی دارێژراو، کۆنترۆڵی هەموو بارەکانی بەرەوپێشـــچوونی ژیانی شـــاگرد دەکەن کە مەترســـیی تووش بوون بە هەموو پەتایەکی لێ دوور بخەنەوە.

ئەو نووســـراوە کورتە بۆ ناساندنی ڕەوتی فێرکردن و پەروەردە لە وڵاتی ســـوئێد وەک قەترەیـــەک لـــە دەریادایـــە و ڕێچکەیەکی کەمرەنگە بۆ چوونە نێو ئەو بوارەوە بەتایبەت باســـی خوێندنی باڵای هیچ تێدانیە. بەلکوو مەجالی دیکە دەســـت بدا لە سەر ئەو مژارانە زیاتر بنووسرێ.